

КРЕДО СОЦІОІСТОРИЧНОГО НАПРЯМКУ СУЧАСНОЇ АРХЕОЛОГІЇ

В. Ф. Генінг

Соціоісторичний напрямок має за мету підняти дослідження історичного процесу до рівня, що характеризує соціальну структуру конкретного СІО/АК як систему сталих та впорядкованих зв'язків, детермінованих відносинами соціальних груп.

1. Проблема змісту будь-якого напрямку повинна завжди розглядатись у контексті визначення об'єкту і предмету своєї науки. Це необхідно для того, щоб даний напрямок не ставив пізнавальних завдань, що виходять за межі своєї предметної області. Необхідно зауважити, що категорії предмету й об'єкту для кожної науки, особливо таких як історія та археологія, які вивчають високорозвинені і складноорганізовані системи, не однозначні. Це обумовило і те, що їх всебічні дослідження не можуть бути виконані однією наукою, і те, що дослідження таких об'єктів виконуються звичайно в структурі широкого понятійного апарату.

Віднесення археології до історичних наук та вужче — до гуманітарної історії, на відміну від природознавчої, не викликає сумніву. Об'єктом пізнання загальної історії є еволюція в просторі та часі окремих суспільств — соціально-історичних організмів (СІО) — народів як цілісних систем, здатних до соціального та біологічного самовідтворення. При цьому за просторово-часовою еволюцією криється і фізичний, і соціологічний зміст: структурна організація і розвиток (перетворення) соціальної життєдіяльності. Якщо все людство загалом виступає як макросистема — соціум (соціальна форма життєдіяльності або соціальна форма руху матерії), то кожний СІО — це мінісоціум, у якому об'єктивно відтворюються суттєві параметри макросистеми у специфічних просторово-часових варіаціях.

Процес життєдіяльності мінісоціумів, які змінюють один одного, складає історичний розвиток соціуму. Але багатство властивостей складноорганізованих об'єктів історії досліджується різними науками, які групуються за способами пізнання та ступенем наближеності до реальності, що вивчається. Для обґрунтування такого групування філософи пропонують абстракцію-визначення об'єктивного предмету знання (ОПЗ), яке дозволяє кожній науці (або її напрямку) виділити в об'єкті «ті специфічні найзагальніші властивості, зв'язки і відношення або загальні елементи, якими характеризується об'єкт і загалом, і за всіма своїми окремими проявами»¹. Такий підхід допомагає найповніше розкрити багатогранну сутність різних боків досліджуваного об'єкту — СІО, встановити конкретну предметну область пізнання кожної науки, яка визначає систематизовану побудову та специфіку знання про об'єктивну реальність даної області. Окрім того, ОПЗ дає можливість упорядкувати систему класифікації історичних наук. На макрорівні тут відокремлюється археологія, для якої до загального визначення ОПЗ історії

додається положення, що характеризує специфіку даної історичної науки. ОПЗ археології є просторово-часова еволюція СІО, що розглядається за опередмеченими залишками їх життєдіяльності. Остання включає два органічно пов'язаних компоненти — живу діяльність та опередмечену, що «застигла» в предметному світі². Залишки опередмеченої діяльності кожного суспільства у значній кількості збереглися в археологічних пам'ятках, що й складає об'єктивні передумови для вивчення історії суспільств, які не мають ще писемності (або з інформативною її обмеженістю). Даний ОПЗ дозволяє виявити головні принципи формування археологічного пізнання — специфічної форми пізнавальної діяльності і знання як особливого різновиду історичного знання³. Все це і визначає археологію на макрорівні як специфічну науку, що вивчає історію переважно ранніх суспільств зі слабо розвиненими інформаційними системами за залишками їх предметного світу — археологічними пам'ятками. Предмет археології на цьому рівні фіксує основи окремої науки, визначаючи лише найзагальніші пізнавальні завдання і операції з даними про об'єкт та як ті чи інші його закони, зв'язки та властивості знаходять відображення в логічній формі цієї науки.

Якщо перелічені параметри характеризують науку на макрорівні як особливий відділ у генеральній класифікації гуманітарного знання⁴, то специфічні підходи до пізнання об'єкту — СІО, його різних властивостей будуть в археології обґрунтовуватись специфічними ОПЗ, оскільки саме вони визначають дослідницькі завдання, пізнавальні операції і кінцевий результат, який характеризує СІО. Це й буде характеризувати особливі наукові напрямки, кожен з яких виробляє специфічний тип археологічного знання. Але тоді в об'єкті археології, як і в її предметі, повинна зберігатися деяка константа, яка забезпечує якісну єдність і спадковість археологічного знання, загалом обумовленого особливим видом пізнавального процесу. Виходячи з визначення ОПЗ археології — опередмеченості, на макрорівні такою константою є археологічні пам'ятки, які містять залишки опередмеченостей, а початкове знання про предметний світ стародавніх суспільств буде виступати як інваріантне, що складає постійний компонент, який змінюється лише залежно від загального рівня розвитку способів первинного дослідження (польових робіт) та рівня кваліфікації вченого.

Інваріантне знання — це знання про археологічні пам'ятки, вже досліджені або ще тільки виявлені, але лише в тій мірі, в якій результати дослідження зафіксовано документально: описами, кресленнями тощо. Особливу категорію складають залишки, які зберігаються в музеях. Їх можна обстежити знову в будь-який час. Все це створює той фундамент, на якому ґрунтуються концептуальні побудови будь-якого археологічного напрямку. Інваріантний характер цього шару знання визначається тим, що в загальній системі археологічного знання він як один з невід'ємних її компонентів не змінюється за певних трансформацій інших частин — реконструкцій, пояснень, концепцій тощо, пов'язаних з різними підходами в пізнанні, виходячи з різних визначень ОПЗ та фундаментальної археологічної теорії (ФАТ)⁵.

В основі формування інваріантності лежить фіксований археологічний факт — основа для формування артефакту — наукового факту, яким і оперують у процесі дослідження⁶, а в цілому, ймовірно, археологічне джерелознавство в тій частині, де воно спрямоване на створення бази вихідних фактів. До цього ж слід віднести розробку методики польових досліджень, яка забезпечує максимальну об'єктивність фіксації залишків і їх початковий опис; питання збереження колекцій і їх публікації. Окремо слід зауважити, якою мірою сюди необхідно включити первинну класифікацію археологічних фактів, особливо їх співвіднесення з АК, оскільки це також одна з форм упорядкування і зберігання інваріантного знання. Далі уявляється правомірним віднесення до джерелознавства також первинних реконструкцій на ґрунті археологічних об'єктів (особливо польових спостережень). Це — реконструкції на рівні способу життя, які характеризують предметно-технологічний спосіб діяльності, коли головне завдання зводиться до того, щоб показати поєднання засобів діяльності з її суб'єктом. Предметно-технологічні реконструкції (ПТреконструкції) — це відтворення первинних компонентів життєдіяль-

ності на рівні повсякдення⁷ як емпіричної даності конкретних СІО/АК (ПТреконструкції житла, поховального звичаю, способів приготування їжі, плавлення металу тощо, які включають і реконструкції елементів, що їх складають: у поховальному звичаї — костюм небіжчика тощо). Мета ПТреконструкції — відтворення окремого явища повсякденного життя індивіда, суспільства. ПТреконструкції є вихідною ланкою подальших історичних пошуків, оскільки вони складають компоненти СІО/АК в описах, які стають предметом спеціальних досліджень при вирішенні специфічних завдань, що визначаються кожним науковим напрямком.

У цьому вигляді археологічне джерелознавство, що містить інваріантне знання, може виступати як єдина загальнонаукова дисципліна (розділ науки) зі своїми специфічними проблемами. Методичні і методологічні розробки джерелознавчих проблем повинні сформувати її пізнавальну систему або загальноархеологічну парадигму як сукупність певних моделей і правил створення бази первинного археологічного інваріантного знання⁸. У такому обсязі археологічне джерелознавство компенсує неповноту об'єкту пізнання, обмеженого для сприйняття лише джерелами, та подає СІО/АК як цілісність з боку буденної діяльності (на рівні способу життя).

Інваріантність виступає як певний підхід до структурування археологічного знання, а також до об'єкту дослідження, і в цьому плані воно стає необхідною умовою побудови теоретичного знання археології, яке розробляється окремими науковими напрямками, тому що на його підставі буде формуватись емпірична база будь-якої теорії, яка завжди включає артефакти не в початковому вигляді, а перероблені спеціальними операціями. Ці операції належать до джерелознавства, яке формує кожен археологічний напрямок. Для ясності можна умовно називати описане інваріантне археологічне знання археологічним джерелознавством на відміну від емпіричної бази — сукупності артефактів, які виділяються для вирішення конкретного завдання, з якими роблять різні дослідницькі операції, спрямовані на виявлення емпіричних закономірностей, що інтерпретуються потім в історичній концепції.

Таким чином, кожний науковий напрямок вибирає в об'єкті археології — окремих СІО/АК — специфічний підхід, фіксуючи його у визначенні ОПЗ, на ґрунті якого і розробляються основи ФАТ певного наукового напрямку.

2. Наука — система, що розвивається, а зміст її формується з сукупного результату діяльності всієї наукової громади. Це означає, що змінюються і уявлення про об'єкт та предмет, що буде фіксуватись уже на нижчому рівні при збереженні інваріантного шару знання і тих особливостей, які були визначені на макрорівні.

Концепція періодизації археології вже висвітлена⁹, тому нагадаю лише, що в розвитку археології виділено три періоди, кожен з яких виступає і особливим макронапрямком: археологія старожитностей, культурархеологія і соціоархеологія. У контексті поставленої проблеми розглянемо лише період соціоархеології, який почав формуватись у вітчизняній археології на початку 30-х рр. (у західній археології це пов'язано з групою «нової археології» 60-х рр.), коли як ОПЗ виділяється соціальний бік СІО/АК. Цей процес відбувався в умовах впровадження матеріалістичної концепції і найчіткіше виражений у марксистському вченні про соціальні формації¹⁰. У змісті ФАТ, як і в інших науках, закріпилась ідея примату економічного чинника, що дестермінує весь розвиток суспільства. Основу ФАТ складають два соціологічні закони: відтворення життєдіяльності СІО/АК і опредмечення соціальних потреб.

Соціологічний напрямок був якісно новим етапом у розвитку археології. Усі раніше існуючі напрямки зводили до рангу універсального, загального будь-які окремі явища. Зокрема, класичний напрямок висував головним мистецтвознавчий аналіз джерел, еволюційний — ідею прогресивного розвитку культури, палеостнологічний — дослідження етнічної історії, культурно-історична школа — ідеї дифузії культури тощо. Соціологічний напрямок не відкидав ці концепції, а включав їх як окремі теорії до своєї концепції матеріалістичного розуміння історії. Соціологічний напрямок поставив завдання розглядати археологічні об'єкти як залишки життєдіяльності людей з точки

зору їх соціально-історичного розвитку, а відтак визначив мету дослідження: історія суспільства¹¹.

Аналізу виникнення соціологічного напрямку присвячено спеціальні роботи¹², тому розглянемо цю проблему лише в світлі сучасного розвитку археології. Спочатку я вважав, що соціологічний напрямок, а в подальшому і період (соціоархеології), складають єдиний процес, тому археологія повністю включається до розряду історичних наук. В основі цього лежала ідея формацийного розвитку соціуму, яка в системі археологічного пізнання виступала загальносоціологічним рівнем його ФАТ. Предметом науки в цьому випадку виступало вивчення закономірностей розвитку СІО/АК.

Але тепер зрозуміло, що багатогранне багатство властивостей соціуму, як і окремих СІО/АК, породжує і багато ракурсів пізнання, а відтак і специфічних підходів до дослідження. Дійсно, вже у період культурархеології розвиток культури був головною ідеєю лише на макрорівні. У межах цієї ідеї розвивалася низка напрямків — еволюціонізму, палеостенології, культурно-історичної школи тощо, які мали специфічні особливості саме у підвалинах теорії та фіксувались в ОПЗ. Певно, у соціоархеології як особливому періоді розвитку науки в межах соціологічного напрямку також будуть розвиватись окремі наукові концепції або напрямки, що принципово візняться за підходом до розкриття сутності об'єкту пізнання, причому ці підходи часто не протистоять, а взаємодоповнюють один одного, ширше та глибше розкриваючи багатогранний об'єктивний зміст об'єкту пізнання. Ця ситуація вже починає окреслюватись у ряді дискусійних статей¹³. Як співвідноситимуться різні напрямки, важко сказати, але в чітку систему класифікації традиційних розділів археології вони не вписуються¹⁴.

Найчіткіше поки що виділяються соціокультурний та соціоісторичний напрямки. Соціокультурний напрямок, з одного боку, продовжує традиції попереднього періоду культурархеології, а з іншого — збагачується ідеями, що розробляються в культурології і соціології. Суть його полягає в тому, що дослідження проблем соціального розвитку ведеться в шарі культурологічного знання. Деякі археологи навіть вбачають головне завдання археології у вивченні культурогенезу¹⁵. Певно, пошуки в цьому напрямку правомірні і можуть принести нові відкриття. Але потрібно чітко розмежовувати підходи до дослідження, розробляти структуру об'єкту та предмету соціокультурного напрямку, принципи фундаментальної теорії, її методологічні засади тощо, словом, свою логіку і методологію пізнання. Слід мати на увазі, що «підводні рифи» та труднощі цього напрямку починаються з перших же кроків — визначення категорії «культура», яких відомо дуже багато. Але це — за межами даної публікації.

Визначаючи соціоісторичний напрямок у межах соціоархеології, звернемося до питання про ОПЗ як певної абстракції, що дозволяє чіткіше окреслити його специфіку. Вирішальної ролі в цьому процесі набуває категорія опредмеченості¹⁶ як специфічний бік соціуму, що використовується для пізнання історії окремих СІО/АК. Предметний світ у даному випадку розглядається в системі субстанціонально-компонентного зрізу соціуму, де поруч з ним системотворчими компонентами виступають людина/суспільство, знання/ідеї та діяльність/спілкування¹⁷. Опредмеченість виступає тут як єдність предметного світу і діяльності, оскільки сама діяльність виступає як єдність безпосередньої діяльності і опредмеченої¹⁸, втіленої в матеріальних засобах, якими супроводжується діяльність. Причому діяльність береться як певна мета, спрямована на задоволення передусім матеріальних потреб, що детермінують розвиток і відтворення СІО/АК як автономного міні-соціуму¹⁹.

Соціоісторичний напрямок має на меті підняти дослідження історичного процесу до рівня, що характеризує соціальну структуру конкретних СІО/АК як систему сталих та впорядкованих зв'язків, детермінованих відносинами соціальних груп. Саме в процесі життєдіяльності і виникають різні соціальні відносини, що формують цілісне суспільство. Соціальні відносини, оскільки вони охоплюють всю систему життєдіяльності, у широкому розумінні включають і взаємодію людей між собою (на рівні фізичного — шлюб, сім'я і ду-

ховного — взаємодія ідей, знання) і взаємодію людей з предметним світом та природою. У цьому процесі відбувається «оброблення природи людьми» і «оброблення людей людьми»²⁰. У першому випадку відносини характеризують як систему «природних відносин (в процесі праці, пов'язаних зі створенням споживчих вартостей, побутових — з відтворенням природних даних сукупного індивіду; дозвілля — з розвитком природних особливостей індивідів, наприклад, тіла тощо), завдяки яким перш за все утворюється зв'язок у людській історії, утворюється історія людства»²¹. У другому випадку — це система суспільних відносин, що виникають з «діяльністю, пов'язаною з впливом людей один на одного з метою організації, утворення суспільства, створення необхідних рамок для існування і розвитку відносин до природи. Суспільні відносини — це ... діяльність людей, що виступає як співробітництво багатьох індивідів у зв'язку з відношеннями один до одного»²². Але відносини між людьми, як і обробка «людей людьми», виникають завжди з приводу третього, яким виступає матеріальний світ (враховуючи і саму людину), пов'язаний з задоволенням соціальних потреб людей.

Соціальні відносини, і природні, і суспільні, включають, як видно, предметний світ — у першому випадку безпосередньо, тому що на нього спрямована діяльність людей, у другому — опосередковано, тому що з приводу нього складаються відносини. У цьому плані можна говорити, що відносини людей пізнаються через аналіз відносин предметного світу. Але це ніяк не значить, що відносини речей зводяться до суспільних відносин. У даному випадку мається на увазі, що предметний світ виступає невід'ємним елементом у процесі взаємодії суб'єктів діяльності, на підставі яких виникають суспільні відносини. Цей предметний світ дозволяє реконструювати саму діяльність, і лише на ґрунті реконструйованої картини соціальної діяльності суб'єктів (груп) аналізується система їх соціальних відносин. Короткий огляд проблеми дозволяє сформулювати ОПЗ соціоісторичного напрямку і внести його специфічний підхід у загальне визначення.

ОПЗ соціоісторичного напрямку археології є просторово-часова еволюція СІО/АК, що розглядається за певними залишками їх життєдіяльності з боку відображення ними системи соціальних відносин кожного конкретного СІО/АК.

У пізнанні соціальні відносини лежать в основі структурування суспільства, вияву в ньому певних підрозділів, що завжди виступають як соціальні групи. Звичайно, безпосереднім носієм соціальних якостей є індивід, але людина за своєю природою — «суспільне явище», тому «суспільство не складається з індивідів, а виражає суму тих зв'язків і відносин, в яких ці індивіди перебувають один до одного»²³. У реальній дійсності ці відносини виникають у процесі життєдіяльності при вирішенні певних ситуацій, пов'язаних з необхідністю задовольняти конкретні потреби.

Оскільки соціальна ситуація розглядається в археологічному дослідженні окремо, у просторово-часовій конкретності, вона повинна розглядатися як історична ситуація. Історична ситуація є органічною частиною соціальної системи — СІО, що виконує в ній певну функцію по її підтриманню і відтворенню, але тоді сама ситуація виникає як об'єктивна потреба системи, що як зовнішній чинник задас ситуації певну мету, спрямованість і параметри здійснення. Історичні ситуації — не стихія, це спосіб реалізації об'єктивних законів життєдіяльності СІО в конкретних історичних і екологічних умовах. Вирішення ситуацій потребує виділення конкретних суб'єктів діяльності для досягнення певної мети. Звернемо увагу, що в даному визначенні фіксуються два конкретних компоненти — категорії дійсності, що відображають формування системи соціальних відносин, історична ситуація і первинна соціальна структура, яким у побудові пізнавальної концепції соціоісторичного напрямку належить головна роль центральних категорій будь-якого пізнання.

Соціальна життєдіяльність СІО — це безперервний процес виникнення соціальних потреб різного рівня (харчових, виробничих, побутових, духовних тощо), причому задоволення їх є життєво необхідним, що і створює певну історичну ситуацію. Потреби розрізняються перш за все за сферами життєдіяльності, оскільки в кожній з них специфічні продукти споживання, з

такими ж специфічними способами їх виробництва і задоволення потреб. Тому соціальні ситуації також розрізняються головним чином за сферами, які в свою чергу самі мають досить складну структуру. На базі даних ситуацій і формуються соціальні відносини різних сфер життєдіяльності.

З іншого боку, історичні ситуації розрізняються за масштабами завдань (потреб), де, з одного боку, діє чинник соціальної значущості даної ситуації в життєзабезпеченні людей, а з іншого — чи торкається дана ситуація лише невеликої частини членів СІО/АК, чи вона є глобальною, тобто викликана потребами суспільства взагалі. Останнє підводить до формування уявлень про соціальну групу або первинну соціальну структуру, що формується для вирішення проблем історичної ситуації.

Таким чином, соціальні структури — це досить сталі сукупності людей (групи), що виникли в певних ситуаціях та пов'язані з задоволенням життєвих потреб на підставі загальних інтересів, цінностей і норм поведінки. Вирішення цих ситуацій потребує спрямованої діяльності, з цією метою й формуються первинні соціальні структури.

Життя кожного СІО/АК виступає як безперервна зміна різноманітних історичних ситуацій і первинних соціальних структур, що формуються на їх основі, різної функціональної спрямованості, які є, певною мірою, окремими мікросистемами в межах СІО/АК. СІО — це деяка впорядкована сукупність первинних соціальних структур, члени яких забезпечують задоволення своїх потреб різними сферами діяльності. Ці структури інтегровані в певну цілісну систему, здатну до внутрішнього відтворення — СІО. Останнє, як відомо, є головною умовою розвитку будь-якої сталої системи.

Таким чином, перший крок у дослідженні історії того чи іншого СІО/АК — це відокремлення і вивчення ситуацій і первинних структур, що формують соціальні відносини, які у взаємодії утворюють інтегровану, сукупну, якісно нову системну цілісність — соціально-історичний розвиток СІО/АК.

При розробці проблем соціоісторичного знання в археології необхідно обґрунтувати також найзагальнішу структуру соціальних властивостей об'єкту пізнання. За основу тут слід взяти відкриті К. Марксом вищі системні соціальні якості. В. П. Кузьмін, досліджуючи дану проблему, зазначив, що соціальні якості «першого порядку» є функціональними предметно-соціальними, тому що, з одного боку, вони відбивають деякі суспільні потреби і нормативи, а з іншого — мають обов'язкову предметну форму, чітко і однозначно матеріалізовані в окремих речах. На відміну від них соціальні якості «другого порядку» в речах прямо не матеріалізуються і виявляють інтегральні якості суспільного цілого²⁴.

Таким чином, організація соціального життя включає соціальні якості «першого порядку», а саме функціональні, пов'язані з задоволенням матеріальних та інших потреб, в яких головну роль відіграє предметний світ. У процесі функціонально спрямованої діяльності формуються соціальні структури по задоволенню потреб у різних соціальних сферах. Інший бік організації соціуму складають його системні інтегральні якості («другого порядку»), які не мають предметної субстанції (окрім власне носіїв цих якостей). Ці якості виникають у процесі предметно-функціональної діяльності як відносини між суб'єктами в процесі діяльності, головним чином, з приводу її продуктів. Ці відносини складають самостійну сферу суспільних відносин, які об'єднують соціальні структури в цілісність. Ці структури, як вже зазначалося, можуть охоплювати ситуації різного масштабу — від малих соціальних груп до всього СІО/АК. Можна побудувати ієрархічний ряд структур, для яких найзагальнішою є сфера життєдіяльності СІО. Але необхідно відзначити, що головне полягає в тому, що соціальні якості і «першого», і «другого» рівнів виступають органічним цілим у процесі формування соціальних відносин.

Отже, соціоісторичний напрямок в археології розглядає історичний процес з точки зору соціальних відносин — функціональних (що опредмечуються) і суспільних (інтегральних), які формуються в процесі життєдіяльності СІО/АК. Ці відносини є системотворчими в розвитку СІО/АК, визначаючи

їх соціальну структуру в специфічних формах усіх сфер діяльності, спрямованих на задоволення потреб по відтворенню певного СІО/АК.

Реалізація цієї пізнавальної мети обумовлює організацію науково-дослідницького процесу, який також повинен бути розчленований за специфікою і, головне, методологічним обґрунтуванням, це передбачає створення парадигми соціоісторичного напрямку археології, яка б відбивала весь дослідницький процес у формі універсальної моделі-схеми як образу для цілеспрямованого вирішення будь-яких пізнавальних завдань соціоісторичного типу. На сьогодні вже виконано ряд досліджень, в яких тою чи іншою мірою використано таку парадигму. Серед них дослідження соціальної структури скіфів²⁵, етнічної історії населення катакомбної культури і середньовічних кочовиків²⁶, а також праці загальнометодологічного²⁷ і методичного²⁸ характеру або за окремими видами джерел — поховальними пам'ятками²⁹ та керамікою³⁰ тощо. Досвід цих досліджень може послужити основою для узагальнення та методологічної розробки парадигми соціоісторичного напрямку, що є одним з найактуальніших завдань подальшого вдосконалення досліджень соціальних відносин стародавніх суспільств.

Примітки

¹ Ракитов А. И. Курс лекцій по логике науки.— М., 1971.— С. 54 сл.; Генінг В. Ф. Объект и предмет науки в археологии.— К., 1983.— С. 108.

² Фофанов В. П. Социальная деятельность как система.— Новосибирск, 1981.— С. 178 сл.

³ Генінг В. Ф. Проблема построения фундаментальной археологической теории // СА.— 1992.— № 1.— С. 69.

⁴ Там же.

⁵ Там же.

⁶ Генінг В. Ф. Структура археологического познания. Проблемы социально-исторического исследования.— К., 1989.— С. 58—74.

⁷ Там же.— С. 224—238.

⁸ Генінг В. Ф. Объект и предмет...— С. 140 сл.; Генінг В. Ф. Структура археологического познания...— С. 55, 112, 251.

⁹ Генінг В. Ф. Проблемные ситуации и научные революции в археологии // Проблемная ситуация в современной археологии.— К., 1988; Генінг В. Ф., Левченко В. Н. Археология древностей — период зарождения науки.— К., 1992.

¹⁰ Генінг В. Ф. Очерки по истории советской археологии (у истоков формирования марксистских теоретических основ советской археологии, 20-е — первая половина 30-х гг.).— К., 1982.

¹¹ Там же.— С. 176 сл.

¹² Там же; Генінг В. Ф. Проблемные ситуации...

¹³ Клейн Л. С. О предмете археологии (в связи с выходом книги В. Ф. Генінга «Объект и предмет науки в археологии») // СА.— 1986.— № 3; Генінг В. Ф. Археология — целостная научная система или «дилетантские вылазки» и «полуфабрикат знания»? (По поводу концепции объекта и предмета археологии Л. С. Клейна) // СА.— 1989.— № 3.

¹⁴ Гражданников Е. Д., Холюшкин Ю. П. Системная классификация социологических и археологических понятий.— Новосибирск, 1990.

¹⁵ Массон В. М. Первые цивилизации.— Л., 1989.

¹⁶ Фофанов В. П. Указ. соч.— С. 118, 178, 181; Генінг В. Ф. Объект и предмет...— С. 106 сл.; Генінг В. Ф. Структура археологического познания...— С. 65, 198, 232 сл.; Генінг В. Ф. Проблема «начала науки» и построение научной системы археологии // Марксистско-ленинское наследие и современная наука.— М., 1989; Генінг В. Ф. Проблема построения...— С. 79.

¹⁷ Афанасьев В. Г. Системность и общество.— М., 1980.— С. 283 сл.; Генінг В. Ф. Объект и предмет...— С. 131 сл.; Генінг В. Ф. Проблема построения...— С. 72.

¹⁸ Фофанов В. П. Указ. соч.— С. 118 сл.

¹⁹ Генінг В. Ф. Проблема построения...— С. 70.

²⁰ Маркс К. Твори.— Т. 3.— С. 33.

²¹ Перфильев М. П. Общественные отношения. Методологические и социологические проблемы.— Л., 1974.— С. 105.

²² Там же.— С. 107.

²³ Миркс К. Твори.— Т. 47.— Ч. 1.

²⁴ Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса.— М., 1986.— С. 81; Див. також: Генинг В. Ф. Объект и предмет...— С. 111.

²⁵ Бунятян Е. П. Методика социальной реконструкции по данным скифских могильников // Теория и методы археологических исследований.— К., 1982; Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии: на материале скифских могильников IV—III вв. до н. э.— К., 1985; Генинг В. Ф. Проблема социальной структуры общества кочевых скифов IV—III вв. до н. э. по археологическим данным // Фридрих Энгельс и проблемы истории древних обществ.— К., 1984.

²⁶ Добролюбский А. О. Кочевники Северо-Западного Причерноморья в эпоху средневековья.— К., 1986; Гераськова Л. С. Скульптура средневековых кочевников степей Східної Європи.— К., 1992; Пустовалов С. Ж. Этническая структура катакомбного населения Северного Причерноморья.— К., 1992.

²⁷ Генинг В. Ф. Структура археологического познания...

²⁸ Бунятян Е. П. Методологические предпосылки применения формально-статистических методов в археологии // Новые методы археологических исследований.— К., 1982; Бунятян Е. П., Генинг В. Ф., Пустовалов С. Ж., Рычков Н. А. ИПС — Информационно-поисковая система по погребальным памятникам.— К., 1989.

²⁹ Генинг В. Ф., Бунятян Е. П., Пустовалов С. Ж., Рычков Н. А. Формализованно-статистические методы в археологии. Анализ погребальных памятников.— К., 1990.

³⁰ Генинг В. Ф. Древняя керамика. Методы и программы исследования в археологии.— К., 1992.

В. Ф. Генинг

КРЕДО СОЦИОИСТОРИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ АРХЕОЛОГИИ

1. Проблема содержания какого-либо направления должна рассматриваться в контексте предмета и объекта своей науки. Уточнить предмет и объект археологии, а вместе с тем отделить ее от всеобщей истории, позволяет примененные категории «объективный предмет знания» (ОПЗ). Если для всеобщей истории ОПЗ наступает пространственно-временная эволюция социально-исторических организмов (СИО), то специфику археологии определяет то, что они изучаются по опредмеченным остаткам жизнедеятельности.

Сложность СИО предполагает формирование различных направлений в археологии с целью познания различных их сторон, а, значит, формирование специфических ОПЗ каждого направления.

2. Анализ археологии позволил выделить в ее развитии три этапа, каждый из которых представляет и определенное направление: археология древностей, культурархеология и социархеология. Социархеологическое направление начало формироваться в 30-е гг., когда в качестве ОПЗ была выделена социальная сторона СИО/АК. При этом социархеологическое направление не отвергало других концепций, а включало их в свою. Главная цель этого направления — история общества.

В пределах социархеологического направления, в свою очередь, возможны различные направления, среди которых сейчас четко наметились социокультурное и социоисторическое. Для каждого из них необходимо разработать принципы фундаментальной теории, методологические основания, т. е. свою логику и методологию познания.

Что касается социоисторического направления, то главная его цель — поднять исследование исторического процесса до уровня выявления социальной структуры конкретной СИО/АК как системы связей, детерминированных отношениями социальных групп. Здесь решающую роль приобретает категория опредмечивания.

V. F. Gening

GREDO OF THE SOCIO-HISTORIC TREND IN MODERN ARCHAEOLOGY

A problem on the matter of any trend should be considered in the frames of the subject and object of the science. To specify the subject and object of archaeology and at the same time to separate it from general history it is necessary to use a category of «objective subject of knowledge» (OSK). If for general history OSK is the space-time evolution of socio-historical organisms (SHO), specificity of archaeology is that these organisms are studied by objectivized remnants of vital activity.

The complexity of SHO implies formation of various trends in archaeology in view to comprehend their different aspects and that means formation of specific OSK for each trend.

The analysis of archaeology has permitted identifying the following three stages in its development, each being a definite trend: archaeology of artefacts, cultural archaeology and socio-archaeology. Formation of the socio-archaeological trend goes back to the 30s, when a social aspect of SHO/AC was identified as OSK. The sociological trend did not reject other conceptions and, vice versa, embraced them as its own conceptions. The main objective of this trend is the history of the society.

In the frames of the socio-archaeological various directions may exist, among which there are at present socio-cultural and socio-historic directions. Each of them lacks principles of the fundamental theory, methodological grounds, i. e. their own logic and methodology of knowledge which should be developed for them.

As to the socio-historic direction, its main objective is to raise examination of the Historic process to the level of detection of social structure of particular SHO/AC as a system of links determined by relations between social groups. In this case a category of objectivization assumes a decisive significance.

СТРУКТУРА ТА РОЗВИТОК ЕТНІЧНОЇ СПІЛЬНОСТІ

Ю. В. Павленко

Повноцінне існування народу, самобутній розвиток національної культури є можливим лише на ґрунті власного соціального організму.

За останні декілька років ми стали свідками бурхливого зростання громадської уваги до проблем національних відносин та культурної спадщини народів колишнього Радянського Союзу. Та слід підкреслити, що розгляд таких проблем вимагає не лише ретельного вивчення фактів, а й пильної уваги до загальних питань теорії етносу. Останні, як з'ясувалося, розроблені у вітчизняній науці ще недостатньо. Розглядаючи підхід більшості дослідників до теоретичного розуміння етнічних проблем, необхідно підкреслити двоїстість в інтерпретації етносу. З одного боку, майже всі визнають етнос як групу людей, якій властивий ряд ознак. Особлива увага приділяється етнічній самосвідомості, власній національній культурі та мовній спільності. З іншого боку, не важко простежити тенденцію до осмислення етнічної спільності не лише як сукупності близьких за деякими ознаками індивідів, які усвідомлюють власну спорідненість, а й як деякої органічної цілісності, що базується на «різноманітних видах соціальних зв'язків»¹, «реальних соціально-економічних зв'язках», «реальних соціально-економічних відносинах»² або яка виникає «внаслідок певних історичних та економічних передумов» як «специфічна соціальна спільність»³.

Поступово усвідомлювалось, що окремі ознаки етнічної спільності повинні були виникнути завдяки дії соціально-економічних чинників на якійсь території та в конкретні часи. Наслідком таких процесів й стала консолідація охоплених ними груп людей в історичну спільність, у межах якої вироблялась власна культура, побутова специфіка, загальнозрозуміла мова, етнічна самосвідомість та самоназва.

Після обґрунтування Ю. І. Семеновим⁴ методологічної ролі категорії «соціальний організм» в історичних дослідженнях В. І. Козлов висунув тезу, що окрема етнічна спільність і є, по суті, соціальним організмом, «який склався на певній території з груп людей за умов... розвитку господарських або соціально-культурних зв'язків, спільності мови, спільних рис культури